

הניצחון האמיתי של חנוכה

ראש הישיבה, הרב יואל מנוביץ'

חנוכה - חג של מאבק

אתמול היה י"ז בכסלו, יום שבו אירע רצח התלמידים בישיבת הגולן - שני אורחים ותלמיד הישיבה: בן ציון ליבוביץ', נחום פניגשטיין ומאיר נדלר הי"ד. אם היו בחיים, מן הסתם היו פועלים גדולות והיו כעת אנשים שאחריהם כבר הרבה עשייה. אני מקדיש את הדברים לעילוי נשמותיהם הקדושות שלזכרם בית המדרש שלנו קרוי 'היכל השלושה'.

התאריך הזה, שחל תמיד שבוע לפני חנוכה, מזכיר לנו שחנוכה הוא חג של מאבק, כמו גם שאר החגים דרבנן. פורים הוא חג של מאבק, יום העצמאות הוא חג של מאבק שמציין את יום פרוץ מלחמת השחרור. החגים הללו שמציינים את הניצחונות שלנו מזכירים לנו את המאבק של עם ישראל מול אומות העולם. עם ישראל נאבק מאז היהודי הראשון, אברהם אבינו, שנאבק כשנאלץ לרדת מהארץ ושרה נלקחת אל בית פרעה, ונגד ארבעת המלכים. וכמו כן יצחק נאבק כשסותמים את הבארות וכשלוקחים את אשתו ומגרשים אותו מגרר. וכמובן יעקב, שכל חייו הם מאבק אחד ארוך, מאבק - מול עשו, ומול לבן, מול שכם וחמור. ולדאבונו מעשה אבות - סימן לבנים.

השבת, פרשת וישב, מתחילים את הגלות. התגלגלות יוסף למצרים זו היא היתד הראשונה של שיעבוד מצרים. הפרשה מסתיימת ביוסף, שדרכו כולם יימשכו לגלות: "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו"¹. זה הוא גורלנו כל הדורות כולם: עם ישראל במאבק, עם לבדד ישכון.

מיוסף של פרשת השבוע אנחנו לומדים את הכלל שלפיו כשעם ישראל מנסה להסתיר את מי שהוא - הוא לא מצליח. יוסף הודה בארצו - "גנוב גנבתי מארץ העברים"². כל מי שניסה בכל שנות ההיסטוריה שלנו הרוויות רדיפות ומאבקים לסיים את המאבקים בכך שנתכחש לזהותנו ונסתיר את עצמנו - לא הצליח. לא בימים הקדמונים ולא בעת החדשה, לא בתקופת החשמונאים ולא בזמן האינקוויזיציה, לא דריפוס ולא בשואה. כל הניסיונות והרעיונות של האמנציפציה ושל השתלבות בין הגויים ועל כך שנהיה מאוד נאמנים לארצות שבהן אנחנו חיים ומתוך סולידריות נתגייס לצבא שלהם - כל זה כבר היה בעבר. היינו נאמנים במשך שנים רבות והדברים האלה אף פעם לא צלחו.

הרב זצ"ל כותב כך באורות התחיה (ה):

"דרכנו בחיים הלאומיים וצידודם כלפי היחש האנושי הכללי ארוכה היא מאד. ארוכים הם חיינו וארוכים הם, ע"כ, דרכינו. גדולים אנחנו וגדולות הנה משוגותינו ובשביל כך גדולות הן צרותינו, וגדולים גם תנחומותינו. טעות יסודית היא החזרה מכל היתרון שלנו, החידלון מההכרה של "אתה בחרתנו". לא רק משונים אנחנו מכל העמים, משונים ונבדלים בחיים הסטוריים (היסטוריים) מצוינים, שאין דוגמתם בכל עם ולשון, כי אם גם מעולים וגדולים מאד מכל עם. אם נדע את גדולתנו אז יודעים אנו את עצמנו, ואם נשכח את גדלנו אנו שוכחים את עצמנו, ועם שישכח את עצמו בוודאי הוא קטן ושפל."

יעקב אבינו לא רוצה טובות

הדברים האלה נאמרים גם בפרשת השבוע שעבר, פרשת וישלח, על המאבק של יעקב ועשו. אחרי שיעקב פוגש את עשו, עשו מציע לו להציג מהאנשים אשר איתו. על כך עונה לו יעקב (בראשית לג, טו): "למה זה אמצא חן בעיני אדוני?". לאחר מכן נאמר שעשו שב ביום ההוא לדרכו ושעיריה ושיעקב נסע לסוכות. על כך כותב הרמב"ן:

"ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו (ב"ר עז טו) רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין ולא הגיעו לעכו עד שמכר פינס שלו מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות. כשהיה בא ברומה בחצר מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו יראו הדורות וכן יעשו. ולא היה מקבל חברת אנשי רומי ללותו שאין מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם."

¹ בראשית מ, כג.

² בראשית מ, טו.

כשר' ינאי היה נפגש עם הרומאים היה מסתכל על הפסוק הזה של דברי יעקב לעשו ואמר 'מוחל טובות', אל תעשו לי טובות ולא היה רוצה שיצטרפו אליו רומאים. פעם אחת לקח איתו רומאי ולא הגיעו עד עכו עד שנאלץ למכור את הבגד שלו, או את הסוס שלו.³ זו פרשה של גלות, וככה זה - אין מקרבין אלא להנאת עצמן. אנחנו צריכים לדעת שבתוך הגלות אנחנו צריכים לומר להם שילכו לדרכם ואנחנו נלך לדרכנו האחרת.

זה לא מספיק לומר את זה. האמידה הזאת דורשת גבורה ומסוגלות להתמיד במאבקים. אנחנו חוגגים את הניצחון בחנוכה, אבל כדי להגיע אליו צריך היה גבורה, נחישות ועזות. צריך להיות עז כנמר וגיבור כארי. צריך לא לפחד.

חרפה היא לפחד

בפרשה הקודמת קראנו על יעקב אבינו את הפסוק (בראשית לב, ח) "ויירא יעקב מאוד ויצר לו". הנצי"ב אומר שם בפירוש העמק דבר: "מזה שנפל פחד בלבבו הצר לו כי מזה הבין שרעה נגד פניו". הוא פחד וכשיהודי פוחד זה נורא ואיום. כשיעקב ראה שהוא מפחד מעשו - זה ציער אותו. קודם הוא פחד, ואז היה לו צער מזה. זה דומה למה שאומר דוד המלך (תהילים קיט, ט): "העבר חרפתי אשר יגורתי" - חרפה היא לפחד.⁴

כמו שאומר הרמב"ן, זו פרשה של גלות. כשאנחנו בארץ ישראל, אנחנו מתחנכים על זה שאנחנו לא אנשים גלויים אלא יודעים לעמוד במאבקים, יודעים להיות עזי נפש ולעמוד על נפשנו. כולנו לוחמים, אנו חיים במדינת היהודים, במדינה ריבונית הנלחמת על קיומה עם צבא נחוש וחזק. אנו דור אחר, עם נשמות אחרות, נשמות של גאולה. רבותינו הכוהנים הגדולים, הרב והרב צבי יהודה זצ"ל, חינו אותנו שצריך גבורה גם מול ידיותינו באומות העולם, לא רק בשדה הקרב. הרב צבי יהודה היה מדבר על 'לא תגורו' - לעמוד מול הגויים ולא לפחד מהאמריקנים ומכל מיני ביידינים כאלה, ולהגיד מה אנחנו חושבים. אנחנו לא אסקופה נדרסת ולא יהודים של גלות. אנחנו לא כמו אותו יהודי שאמר שהוא אוכל הרבה כדי שבניגוד לאבא שלו שנרצח על ידי הגויים והיתה שריפה קטנה והוא נשרף מהר - הוא ישרף בשריפה ענקית. זו אולי תורה של גלות. יהודה המכבי, הוא ישראלי, הוא איש שגר במודיעין והוא זוכה לזקוף את קומתנו.

תרבות חקיינית של קופים

שמואל שניצר, שהיה העורך של העיתון מעריב, דומני לא שמר מצוות קלה כחמורה אבל היה אדם מאמין. כשהייתי נער, היינו קוראים את הכתבות שלו. בעשור השני של מדינת ישראל הוא כתב מאמר שנקרא "תרבות של קופים" שבו כתב כך:

"המדינה אינה עדיין בת שבע-עשרה - וכבר עלה בידה לאבד כל פרצוף, כל צביון, כל סגנון משלה. היא נהפכה לארץ של חקיינים. רק הנאה לזולת, טוב גם בעיניה. אין לה דבר משלה, אך כל מה שאחרים עושים, היא יודעת לעשות כמעט כמוהם. תרבות, בידור, אורח חיים, הליכות, חגיגות - הכול יפה וטוב, ובלבד שיהיה מצוי תחילה אצל אחרים. אם הצרפתים נוהרים בליל סילווסטר אל המסעדות ואל מועדוני-הלילה לסעודה של חג, למה לא יעשו כמוהם גם הישראלים? האם לא שאיפתה הנעלה ביותר של מדינת ישראל היא, וגולת-הכותרת של כל מאווייה, שנהיה גם אנחנו ככל העמים? האם איננו עוסקים כאן, בעקביות ובהתמדה, בהתערטלות מכל המיחד אותנו, מכל עצמיות ומכל עצמאות אמיתית?"

כך, לפי דבריו, מדינה שלמה הם קופים, חקיינים. שום דבר לא עצמי. הוא טוען שעד אותו זמן, הציבור החילוני בארץ לא בנה תרבות מקורית. מחקים את הצרפתים, מחקים את הדרום אמריקנים. רוצים לרקוד כמותם, רוצים לשחק כמותם ורוצים לאכול כמותם. "רק הנאה לזולת טוב בעיניה".

יש סוגיה אחת על הפרק שבה הזדמנו לפונדקאי אחד שתי מצוות ביחד. תמיד, כשיש התנגשות, זה מעורר לחשיבה זה מצריך לחדד, להכריע להגיד לעצמנו מי אנחנו באמת. והפעם בנר ראשון של חנוכה הדילמה היא קשה שתיהן ממש באותו זמן שתי "מצוות" ושתייהן "משתשקע החמה עד דכליא רגלא דתרמודאי" ו"עד שתכלה רגל מן השוק".⁵

³ זהו פירוש המילה 'פינס' המופיע במדרש. עיין עץ יוסף על בראשית רבה עח, טו, ג.

⁴ הנצי"ב שם מזכיר את הפסוק העוסק במאבק נגד גלית הפלישתית שבו כתוב "וכל איש ישראל בראותם את האיש וינוסו מפניו וייראו מאוד". לדבריו, סדר הפסוק לא מובן משום שקודם היה צריך להיות כתוב שפחדו ורק לאחר מכן שברחו מפניו. לדבריו, כשאתה מפחד מאומות העולם ובורח מפניהם - אתה עוד יותר ירא וזה מכניס בך יותר פחד.

⁵ על פי תלמוד בבלי שבת כא.

ואולי דווקא המפגש הזה של הדלקת הנר הדקיק היהודי, מול אירוע כללי עולמי רב ממדים בהשקעה של מיליארדי דולרים מצריך אותנו לבירור מה היא תרבות הפנאי שלנו? האם אין אנחנו קופים? עם מה אנחנו באמת מזדהים.

התרבות ההלניסטית ניצחה בחיבוק

אז אני רוצה לספר לכם מה זה חנוכה. בראשית הציונות חנוכה היה אולי החג הכי אהוב. רקדו אותו הכי הרבה בגנים, כי זה חג של גבורה. בזה עוסקים כל השירים שלימדו אותנו לשיר בגן. יש הזדהות מאוד גדולה עם האומץ של יהודה המכבי, עם שמעון ויונתן. יהודה המכבי דמות הגיבור, האמיץ, הלוחם, הישראלי השזוף מאד התאימה.

אבל התרבות ההלניסטית שאחרי אלכסנדר מוקדון לא נאבקה בעם ישראל. אבל היא כבשה את יהודה. יהודה הקטנה נכבשה על ידי התרבות ההלניסטית, לא כיבוש בכוח אלא כיבוש בקסם. היה משהו קסום בתרבות ההלניסטית, היתה שם סגידה לגוף ולאדם, סגידה לאנושיות, ליופי, לאסתטיקה ולשלמות האדריכלית, לשלמות של המשחק ושל הקומדיות והטרגדיות. מי שהחזירו את התרבות ההלניסטית והובילו את השפעתה היו דווקא הכהנים הגדולים שסרחו. בהפוך על הפוך דווקא הכהנים הובילו את ההלניזם. התרבות ההלניסטית לא היתה צריכה שום חרב ושום סכין ושום שיטה של לוחמה. דווקא בגלל שיוון נתנה אוטונומיה יהודית ואפשרו שלטון עצמי ורק הביאו את התרבות המרשימה הזאת, היא השפיעה כאש בשדה קוצים על ממלכת יהודה הקטנה.

בספר חשמונאים מסופר על שני הכהנים הגדולים – מנלאוס ויאסון. שהחליטו לבנות איצטדיון מול בית המקדש. במהותו, איצטדיון הוא מקום של תחרויות ספורט – מרוצי סוסים ותחרויות של אנשים. מכיוון שהשלמות של הספורט, התחרות, הגוף המושלם והמאבק החושני היה עיקר העיקרים – אז באיצטדיון הזה שהיה מול בית המקדש, כמו בכל התרבות ההלניסטית, נכנסו רק עירומים. על פי תפיסתם, הבגדים מפריעים לתחרות הספורטיבית. חוץ מזה, הגוף החטוב והמושלם הוא שיא היופי והיופי והשלמות האסטטית היא ערך עליון. הפסלים פיסלו אנשים כשראו את החיטוב שלהם. ועל זה היה המאבק, על האיצטדיון שבו סוגדים לגוף על ידי תחרויות ספורט בעירום וכל זה בירושלים מול בית המקדש.

בכלל, אנחנו מדברים על תחרויות ספורט וחשוב להתייחס בהקשר הזה לאולימפיאדה ולמשמעות של המילה הזאת – התחרויות היו נערכות תחת האולימפוס, שהוא ההר שלשיטתם שוכנים בו האלים, ולמטה מול מקדש האלילים של זאוס היו מתקיימות התחרויות.

בתרבות ההלניסטית יש קסם והיא מדהימה. השפה מדהימה, האדריכלות שלה מדהימה, הקודקסים המשפטיים שלה מדהימים וגם בהם ובחשיבה המופשטת שלהם יש אסתטיקה. לבנות את כל העולם הוירטואלי הזה ולעשות אותו בשלמות – את זה הביאה איתה התרבות ההלניסטית. אם אתם חושבים שהיא עברה מן העולם, אז תדעו לכם שהיא ניצחה. מנלאוס ויאסון אלה שמות מהמיתולוגיה היוונית. הכהנים הגדולים קוראים לעצמם בשמות יווניים, לעומת מה שאנחנו יודעים על יציאת מצרים שעם ישראל זכה לה, בין היתר, בגלל שלא שינו את שמותיהם.

בזכות הגזירות יצאו החשמונאים למאבק

אבל בסופו של דבר, יהודה המכבי מנצח. אתם יודעים למה הוא מתעורר? כי אנטיוכוס אפיפנס עשה טעות ורצה להכריח את יהודה. אם הם רק היו ממשיכים לחבק אותנו, כמו שהתרבות ההלניסטית חיבקה עד אז, אני לא יודע מה היה קורה. אבל הקדוש ברוך הוא ריחם עלינו וגרם לכך שאנטיוכוס אפיפנס יוציא גזירות. הגזירות לא מצליחות לגרום ליציאה למאבק בירושלים, שבה נהנים ממנעמי השלטון. אבל במודיעין נמצאים משפחת בית חשמונאי – יוחנן כהן גדול, מתיתיהו – שם מתעוררים ויוצאים למאבק. אבל רק שם.

לא נעים להגיד את זה לפני חנוכה, אבל העובדה היא שהתרבות ההלניסטית חיה וקיימת. אמנם חזרה מלכות לישראל ל-200 שנה, אבל בתוך אותם 200 שנה יש בסוף את ינאי, שלומציון, הורקנוס ואריסטובולוס. גם אחרי יהודה המכבי ואחרי ניצחון חנוכה – ההשפעה של התרבות הזאת קיימת. הורקנוס ואריסטובולוס אלו שמות יוונים במלחמת האחים ביניהם הם אלה שמביאים את רומא לכאן. כבר אז נצחון הכבים מתמסס וההלניזם נכנס לתוכנו ומאז ועד היום.

אחד מגדולי הפילוסופים בעת החדשה אמר שכל התרבות המערבית של היום היא הערת שוליים אחת לפילוסופיה של אפלטון.⁶ זה הטעם לחג חנוכה, על נצחון הקדושה על מאבק מול אחים מתייוונים, זה לא מאבק של מלחמה שבה אמרו "לכו ונכחדים מגוי", אלא מאבק על התוכן. בחנוכה נתנו לנו אוטונומיה ואלמלא החריגה הזאת, של אנטיוכוס אפיפנס, היינו נבלעים ונעלמים.

⁶ יש ספר נפלא שכתב הרב זאב סולטנוביץ' – בינה לעיתים בהוצאת ישיבת הר ברכה – שסוקר את ההיסטוריוסופיה של עם ישראל הספר ראוי וחשוב לבחורי ישיבה להכיר אותו.

שו"ת המונדיאל

רבנים נשאלים עכשיו בכל מיני קבוצות שאלה מאד חשובה: האם להדליק נר ראשון של חנוכה – נר איש וביתו עם המשפחה מאוחר בערב אחרי הזמן, או שיותר טוב לעשות פרסומי ניסא ולהדליק בזמן כשכולם ביחד, עם כל הפופקורן והבירות והפיסטוק חלבי, אבל אז אנחנו רק גברים? מה עדיף? ואני שואל ריבנו של עולם אתם מבינים למה מדליקים? מה הוא מאבק חנוכה?

השאלה היא איפה אנחנו נמצאים, הציבור הזה. האם אנחנו מבינים מה זה חנוכה? אנחנו תופסים את עצמנו כגיבורים, הולכים לסיירות וליחידות מובחרות. האם אנחנו גיבורים גם מול החיבוק של תרבות המערב, או רק במאבק על קיומנו? האם אנחנו גיבורים מול החיבוק של התרבות הזאת, שעדיין קיימת בעולם? אנחנו ידעים להגיד את הדברים הללו, ולא מתביישים לומר אותם. אנחנו לא מתביישים ולא חוששים שיגידו עלינו שאנחנו מיושנים או אנאכרוניסטיים, או פרימיטיביים. הסיפור הוא לא משחק כזה או אחר זה רק סימן, אלה שטויות, מותר אולי גם לעשות שטויות לפעמים אבל לדעת שזה שטויות. המבחן הוא כשזה מתנגש במשהו חשוב באמת, משחק מול נר איש וביתו, מול הרגעים המרוממים האלו של קיום מצוות חז"ל כל הבית ביחד.

זה מחדד לנו את המסר את הברור. לדעתי זאת דוגמה שחוזרת על עצמה בסגנונות שונים. לא מספיק ברור לנו על מה היה המאבק ועל מה חוגגים את חנוכה. חנוכה זו קדושה. לשם כך באנו לפה ולשם זה יש בתי מדרש. זה ענייננו בעולם, ואנחנו גאים בקדושה ובתורה. היא ששמרה עלינו והיא שנותנת לנו כוח ל"העבר חרפתי אשר יגורתי" בבניינינו הרוחני ומיתוך כך גם בשדה הקרב אם אתה באמת מלא בתורה ובא משם. אם לא – אז לא יהיה לך כוח, גם אם אתה גיבור גדול.

אור עמל התורה בישיבה יאיר בבתי שלנו

אכן אנחנו מדליקים נרות דקיקים, כמו ששרנו בגן, "נר לי נר לי נר לי דקיק" אור קטן אבל מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך. אורות קטנים של קדושה. אורות קטנים של רוח, לא של גוף. אנחנו לא מזלזלים בגוף ולא משליכים אותו. אבל בתנאי שאנחנו יודעים מאיפה אנחנו באים. בתנאי שאנחנו יודעים מהו חנוכה ומהי תרבות יהודית של קדושה, ומהו ישראל – שיר אל.

אנחנו עומדים לפני ימים של חנוכה בישיבה. אנחנו רוצים להוסיף קדושה לקראת הימים האלה. בחנוכה צריך להרגיש קדושה, להגיד הלל ולהרגיש אותו. להרגיש שהאור הזה של עם ישראל ניצח. נכון, גם יהודה המכבי ניצח במלחמה, אבל זו גם גבורת הרוח. התורה ממשיכה, וההלל שלנו צריך להיות הלל. הדלקת הנרות בישיבה נעשית בהכנה ומתוך קדושה כמו שהדלקת נרות צריכה להיות. נשיר "ויהי נועם ה' עלינו מעשה ידינו כוננה עלינו" מתוך קדושה ורוממות. אלה ימים מיוחדים.

אחר כך, את כל האור הזה של עמל התורה נביא אל הבתים שלנו. בעזרת ה' נזכה שהאורות שלנו, האורות שהרב האיר לנו, יאירו את כל הארץ.

מידי שבוע ביום שני מתקיימת בביהמ"ד של "ישיבת הגולן" שיחה כללית, העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'.

להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכות רוחניות,

הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכי הרוחניות של בן תורה בדורנו.

תמלול ועריכה: איציק וולף | אינטרנט: משה פרנקל ונווה גולדפישר | צילום: משה פרנקל